

Tatjana Bošković*

EKONOMSKI EFEKTI RAZVOJA TURIZMA U RURALNIM PODRUČJIMA SRBIJE

***Sažetak:** Poslednjih godina se sve veća pažnja poklanja turizmu kao jednom od faktora privrednog razvoja ruralnih oblasti. Naime, to su područja koja, s jedne strane, obiluju očuvanim prirodnim i kulturnim resursima nužnim za razvoj turizma, a s druge strane značajno zaostaju u privrednom razvoju u odnosu na urbana područja. Predmet istraživanja u ovom rada su ekonomski efekti razvoja turizma u ruralnim područjima Srbije. Cilj istraživanja jeste utvrđivanje značaja i uloge turizma u privrednom razvoju ruralnih područja Srbije.*

***Ključne reči:** ekonomski efekti, razvoj turizma, privredni razvoj, ruralna područja, Srbija.*

ECONOMIC EFFECTS OF TOURISM DEVELOPMENT IN RURAL AREAS OF SERBIA

***Abstract:** In recent years, there has been increasing attention devoted to tourism as one of the factors of rural areas economic development. Namely, at one end of the spectrum are the rural areas, abounded with preserved natural and cultural resources essential for tourism development, while on the other side, rural areas are rather backward in economic development in comparison with urban areas. The research topic of this paper are the economic effects of tourism development in rural areas of Serbia. The aim of research is to determine the significance and the role of tourism in the economic development of rural areas in Serbia.*

***Keywords:** economic effects, tourism development, economic development, rural areas, Serbia.*

Uvod

Ekonomski efekti turizma često su predmet razmatranja u teoriji, ali i u praksi. Ključna kategorija od koje se polazi u razumevanju ovih uticaja jeste turistička potrošnja, odnosno potrošnja turista u mestima koja posećuju. Tako se često ističe da kao „rezultat ove potrošnje nastaju određeni ekonomski efekti na privredu, kako zemlje i područja iz kojih turisti dolaze tako i onih zemalja i mesta koja turisti posećuju“ (Unković, Zečević, 2006: 39).

* Mr Tatjana Bošković, predavač, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad, Vladimira Perića Valtera 4, telefon: 021/4854-000; e-mail: tatjanab@uns.ac.rs.

U literaturi postoje različiti pokušaji da se ekonomski efekti turizma klasifikuju. Tako se, prema Unkoviću i Zečeviću, oni mogu podeliti na direktne i indirektne efekte. Kao najznačajniji direktni efekti turizma na privredu izdvajaju se sledeći uticaji: na društveni proizvod i nacionalni dohodak; na razvoj privrednih delatnosti turističke privrede (ugostiteljstvo, saobraćaj, trgovina...); na platni bilans; na zaposlenost stanovništva; na investicije (dinamiku i strukturu investicija) i uticaj na brži razvoj nedovoljno razvijenih zemalja i područja. Indirektni efekti se odnose na podsticanje razvoja delatnosti kao što su: poljoprivreda, industrija, građevinarstvo i dr. Uticaj turističke potrošnje oseća se u gotovo svim privrednim i neprivrednim delatnostima. Naročito treba naglasiti značaj potrošnje stranih turista i njenih multiplikativnih efekata na ekonomiju zemlje u celini.

Imajući u vidu prethodno navedene ekonomske efekte turizma i njegov mogući doprinos privrednom razvoju zemalja i područja, poslednjih godina se sve veća pažnja poklanja turizmu kao jednom od faktora privrednog razvoja ruralnih oblasti. Naime, to su područja koja, s jedne strane, obiluju očuvanim prirodnim i kulturnim resursima nužnim za razvoj turizma, a s druge strane značajno zaostaju u privrednom razvoju u odnosu na urbana područja. *Predmet istraživanja* ovog rada su ekonomski efekti razvoja turizma u ruralnim područjima Srbije. *Cilj istraživanja* jeste utvrđivanje značaja i uloge turizma u privrednom razvoju ruralnih područja Srbije.

Ruralna područja Srbije – potencijali i ograničenja

Prema podacima Plana strategije ruralnog razvoja, 2009–2013, ruralna područja Srbije, zavisno od primenjene metodologije, obuhvataju čak 70–85% teritorije Srbije i u njima živi 43–55% ukupnog broja stanovništva. Od ukupno 165 opština u Srbiji, 130 se svrstavaju u ruralne sa 3.904 naselja na svojoj teritoriji. Niska gustina naseljenosti je jedna od bitnih karakteristika ovih oblasti. Tako u ruralnim područjima Srbije gustina naseljenosti iznosi 63 stanovnika po kvadratnom kilometru, što je manje u odnosu na nacionalni prosek (97 stanovnika/km²), i značajno manje u poređenju sa urbanim oblastima (289 stanovnika/km²).

Prirodne karakteristike ovih područja se ocenjuju kao izrazito povoljne. Ruralni prostor Srbije karakteriše velika koncentracija prirodnih resursa (kao što su: poljoprivredno zemljište, šume, vode itd.) sa očuvanim ekosistemima i biodiverzitetom. Takođe, bogatstvo kulturnih resursa, kao i očuvana tradicija naroda koji žive na ovom prostoru, predstavlja jednu od prednosti ovih oblasti. Prirodni i kulturni resursi, uz humane resurse, predstavljaju najznačajnije elemente ruralne resursne osnove Srbije.

Međutim, uprkos mogućnostima koje pruža bogata i raznovrsna resursna osnova, u razvoju ruralnih područja se uočavaju brojni problemi i ograničenja, što potvrđuju i njihove ekonomske karakteristike. U odnosu na urbana, ruralna područja beleže niži ostvareni društveni proizvod po stanovniku, što je pokazatelj njihovog zaostajanja u privrednom razvoju. Analiza privredne strukture ovih oblasti ukazuje na veliku zavisnost ruralne ekonomije od primarnog sektora, posebno od poljoprivrede. Ruralno

stanovništvo Srbije beleži visok procenat zaposlenosti upravo u sektoru poljoprivrede. Istovremeno, to ukazuje i na problem nisko diverzifikovane aktivnosti i prihoda populacije koja živi u ruralnom području. Situaciju dodatno otežava činjenica da su produktivnost i intenzivnost srpske poljoprivrede ispod evropskog proseka. Veliki problem ovih područja jeste i visoka stopa nezaposlenosti (oko 21%), koja ukazuje na nedostatak novih radnih mesta i problem zapošljavanja.

Sve ove ekonomske okolnosti uticale su da se spisku razvojnih problema ruralnih područja dodaju još i depopulacija odnosno napuštanje ovih oblasti od strane stanovništva, i to pre svega one mlađe i obrazovanije populacije. Radi se o migracijama na relaciji ruralna–urbana područja odnosno selo–grad, gde mlađe stanovništvo „u potrazi za boljim životom“ prelazi u urbane prostore, gradove, dok u seoskim područjima ostaju pretežno staračka domaćinstva. Kao posledica takvih demografskih kretanja, u ruralnim područjima se beleži sve nepovoljnija starosna i obrazovna struktura stanovništva. To potvrđuju i sledeći najnoviji podaci iz Nacionalnog programa ruralnog razvoja 2011–2013. i Plana strategije ruralnog razvoja 2009–2013: ruralna područja Srbije beleže višu stopu starenja stanovništva (1,08%), u poređenju sa urbanim područjima (1,02%), ali i u odnosu na celu Srbiju (1,05%). Takođe, prema istim izvorima, u ruralnim područjima beleži se veoma visok procenat populacije bez formalnog obrazovanja (28,19%), koji je čak dvostruko veći u odnosu na urbanu populaciju (14,01%). S druge strane, svega 6,96% ruralne populacije ima više i visoko obrazovanje, dok je taj procenat urbane populacije značajno viši i iznosi 16,05%. Pogoršanje starosne i obrazovne strukture stanovništva direktno se negativno odražava i na kvalitet humanih resursa. Tako nepovoljne demografske tendencije značajno ugrožavaju ekonomski razvoj ruralnih oblasti, jer su humani resursi ključni u tom procesu.

Kao posledica svih ovih pojava i zaostajanja u razvoju u dugom periodu, danas ruralna područja Srbije odlikuje veliko siromaštvo, što je sasvim u suprotnosti sa njihovim resursnim potencijalima. Zato se u poslednje vreme čine pokušaji, po uzoru na evropsku praksu, da se primene neki novi modeli ekonomskog oživljavanja ruralnih područja i to putem diverzifikacije ekonomskih aktivnosti. U tom procesu diverzifikacije, turizam se, zbog svojih brojnih prednosti u odnosu na neke druge delatnosti, izdvojio kao jedna od značajnijih aktivnosti čiji se razvoj podstiče i nacionalnom politikom ruralnog razvoja. Iskustva nekih evropskih zemalja (npr. Austrije) potvrđuju da takvi modeli razvoja mogu biti veoma uspešni i da turizam može doprineti revitalizaciji i ekonomskom jačanju nedovoljno razvijenih ruralnih oblasti.

Ekonomski efekti ruralnog turizma

Razvoj turizma u ruralnim područjima, odnosno ruralnog turizma, može da proizvede brojne pozitivne ekonomske i neekonomske efekte. Prema Todorovićevoj i Štetićevoj, razvojem ruralnog turizma se postižu brojni ekonomski i neekonomski efekti, kako na

razvoj samih poljoprivrednih gazdinstava, tako i na razvoj celokupne lokalne zajednice, kao što su: razvoj nedovoljno razvijenih područja, zapošljavanje većeg broja članova domaćinstva, ostvarivanje „nevidljivog izvoza“, plasman proizvoda domaće radinosti (vez, pletivo, narodne nošnje i sl.), a samim tim i na očuvanje običaja i povratak starih zaboravljenih zanata, stvaranje mogućnosti za povratak stanovništva u ruralna područja, proširenje osnova razvoja turizma i povećanje prihoda od ove delatnosti i dr.

Očekivanje da turizam doprinese bržem razvoju i revitalizaciji ruralnih područja Srbije temelji se, pre svega, na mogućim ekonomskim efektima od razvoja ove delatnosti. Kao najznačajniji se, s obzirom na težak ekonomski položaj ruralne populacije, mogu izdvojiti rast zaposlenosti i prihoda stanovništva. Prema mišljenju Medlika¹, turizam ima direktne efekte na one učesnike ponude koji direktno prodaju usluge turistima. U slučaju ruralnog turizma to su, pre svega, seoska turistička domaćinstva (STD). Naime, razvoj turizma pruža mogućnost seoskim domaćinstvima, da uz minimalne investicije zaposle članove svog domaćinstva i obezbede dodatni izvor prihoda. Takođe, bavljenje ovom delatnošću pruža mogućnost da seoska domaćinstva ostvare prihode i od plasmana proizvoda iz domaće proizvodnje (kao što su: poljoprivredni proizvodi, proizvodi domaće radinosti i sl.). Prema rezultatima anketnog istraživanja koje je 2009. godine objavilo Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Srbije (MPŠV), ruralni turizam u proseku zapošljava dva člana domaćinstva, a prosečan mesečni neto prihod od bavljenja ruralnim turizmom po domaćinstvu iznosi od oko 200 evra.

Takođe, važno je istaći da razvoj ruralnog turizma, osim što može da doprinese ekonomskom osnaživanju ruralne populacije, doprinosi i jačanju lokalnih i regionalnih ekonomija, kao i celokupne ekonomije. Imajući u vidu veliku zavisnost ruralne ekonomije od poljoprivrede, značajna je činjenica da razvoj ruralnog turizma naročito podstiče razvoj poljoprivredne delatnosti u ruralnim područjima. Naravno, ne treba zanemariti ni sve ono što je prethodno već pomenuto, da razvoj turizma pozitivno utiče gotovo na sve privredne i neprivredne delatnosti, odnosno na razvoj celokupne ekonomije.

Procene efekata ruralnog turizma na razvoj ukupne ekonomije Srbije iznete su u najnovijem strateškom dokumentu u nacionalnom Master planu za razvoj seoskog turizma u Srbiji. Prema podacima iz Master plana, ukupan broj ležaja u ruralnim područjima godišnje generiše više od 5.000.000.000 dinara prihoda od smeštaja i sa oko 5.000.000.000 dinara doprinosi većim direktnim prihodima u sektoru turizma. Takođe, prema predviđanjima Master plana, ukupan direktni ekonomski doprinos ruralnog turizma će u narednih 10 godina dostići 45.000.000.000 dinara (do 2020. godine). Naravno, pretpostavke za ostvarenje ovih predviđanja su povećanje broja

¹ Medlik, S., (1966) *Economic Importance of Tourism*, "The Tourist Review", p. 39, navedeno prema: Unković, Zečević (2006).

posetilaca, broja noćenja u ruralnim oblastima, kao i tražnje za ruralnim smeštajnim kapacitetima u budućem periodu.

Na kraju treba istaći činjenicu da se ruralni turizam oslanja prvenstveno na domaću tražnju iz urbanih područja, tako da bi njegov intenzivniji razvoj mogao da doprinese prelivanju dohotka iz privredno razvijenijih urbanih regiona u nedovoljno razvijena ruralna područja. Tako bi turizam doprineo bržem privrednom razvoju ruralnih oblasti, što bi uticalo na smanjivanje postojećeg jaza u razvoju ruralnih i urbanih područja Srbije.

Zaključna razmatranja

Privredni razvoj Srbije karakteriše neravnomernost, naročito izražena u razvoju ruralnih i urbanih područja. Rezultati analize ekonomskih pokazatelja ukazuju na značajno zaostajanje u razvoju ruralnih područja, u odnosu na urbana. S druge strane, ruralna resursna osnova se ocenjuje kao bogata i raznovrsna i pruža gotovo idealne uslove za razvoj različitih oblika aktivnosti i delatnosti, a naročito pogoduje razvoju raznih vidova turističkih aktivnosti.

Pozitivna iskustva evropskih zemalja sa razvijenim ruralnim turizmom ukazuju na mogućnost da se upravo turizam iskoristi kao dopunski faktor privrednog razvoja nedovoljno razvijenih ruralnih područja. Imajući tu činjenicu u vidu, kao i činjenicu da Srbija ima uslove za razvoj turizma u svojim ruralnim oblastima, takav model je veoma prihvatljiv i realan. To je takođe prepoznato i u svim novijim strateškim dokumentima u ovoj oblasti. Međutim, u praksi se nailazi na brojne limitirajuće činioce u ovom procesu. Osnovni je nedovoljan nivo razvijenosti ruralnog turizma u Srbiji, za koji se često ističe da je „u pionirskoj fazi“. Takva ocena se izvodi, pre svega, iz nedovoljnog broja registrovanih STD, malog broja sela uključenih u turističku ponudu, nerazvijenosti ponude (nedostatak dodatnih sadržaja) i niskog nivoa kvaliteta usluga. Prema tome, može se zaključiti da se u Srbiji još uvek nisu stekli uslovi da bi se realizovali, svi u radu pomenuti, ekonomski efekti razvoja turizma u ruralnim područjima.

Literatura

- [1] Bošković, T., (2009) *Turizam kao faktor privrednog razvoja*, „Škola biznisa“, br. 2/2009, str. 23–28, Novi Sad, Visoka poslovna škola strukovnih studija.
- [2] Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Srbije (2009) *Rezultati ankete o efektima mere za podsticaj seoskog turizma u Srbiji i diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na selu*.
- [3] *Nacionalni program ruralnog razvoja Srbije 2011–2013*, (2011).
- [4] *Plan strategije ruralnog razvoja 2009–2013*, (2009).

- [5] Spanish MDG Achievement Fund for Development and Private Sector, (2011) *Sustainable Tourism for Rural Development*.
- [6] Todorović, M., Štetić, S., (2009) *Ruralni turizam*, Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet.
- [7] Unković, S., Zečević, B., (2006) *Ekonomika turizma*, Beograd, Ekonomski fakultet.

Primljeno: 14.06.2012.

Odobreno: 22.06.2012.